

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-3-79-60>

УДК 347.96

Бобко Л.О., Хомуцький Д.С.

Львівський національний університет імені Івана Франка

Бойда А.В.

ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

КОМУНІКАТИВНИЙ АСПЕКТ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЮРИСТА

Анотація. У статті досліджується комунікативна складова професійної діяльності юриста. Зазначається, що його ключовою фаховою характеристикою є комунікативна компетенція, яка дозволяє успішно вирішувати поставлені завдання, вдосконалювати культуру професійного мовлення, комунікативної поведінки та ефективно здійснювати морально-правову взаємодію, що відповідає принципам демократії та гуманізму. З'ясовується зміст таких понять як «комунікація» та «спілкування». Доведено, що для ефективної реалізації комунікативної діяльності необхідна наявність специфічних комунікативних умінь, які формують комунікативну культуру особистості, її особливу систему поглядів та дій, що служать індивіду моделлю орієнтації для задоволення потреб у самоактуалізації і самореалізації та способом досягнення цілей під час спілкування з іншими людьми. Важливою складовою комунікативної культури є культура мовлення – дотримання ustalених норм усної й писемної мови, а також цілеспрямоване використання мовних засобів залежно від мети й обставин спілкування. Зазначається, що професія юриста – багатопрофільна, відтак, формування комунікативних вмінь відбувається з врахуванням специфіки кожної з них. Якісне розв'язання цих питань забезпечить досконале володіння фаховою майстерністю працівників юриспруденції.

Ключові слова: комунікація, спілкування, фахова компетенція, культура юриста, професійна діяльність.

Bobko Larysa, Khomutetskyi Danyil

Lviv Ivan Franko National University

Boida Andrii

Prycarpathian Vasyl Stefanyk National University

COMMUNICATIVE ASPECT OF THE LAWYER'S PROFESSIONAL ACTIVITY

Summary. The article deals with the communicative component of a lawyer's professional activity. It is noted that the key professional characteristic of his work is communicative competence, which allows to solve successfully tasks set, to improve the culture of professional broadcasting, communicative behavior and to carry effectively out moral and legal interaction that is in accordance with the principles of democracy and humanism. The content of such concepts as "communication" and "interaction" is clarified. It is proved that for successful realization of communicative activity it is necessary to have specific communication skills that form a communicative personality culture, its special system of views and actions that serve the individual as a model of orientation to meet the needs for self-actualization and self-realization and a way to achieve the goals while communicating with other people. An important component of a communicative culture is the culture of speech – the observance of established standards of oral and written language, as well as the purposeful use of linguistic means, depending on the purpose and circumstances of communication. It is noted that the profession of lawyer is multidisciplinary, so the formation of communicative skills takes into account the specifics of each. Analysis of the orienting features of communicative professions judge, prosecutor, lawyer, investigator, notary, legal counsel shows that lawyers of all specialties must have perfect basic communication skills: to interpret and legally qualify facts and circumstances, different legal texts (laws, regulations, laws and regulations).); develop or conclude legal documents; to provide qualified legal advice; to carry out legal actions in strict accordance with the law (accusatory, defensive speech, participation in court debates, speech situation of interrogation), to carry out legal education in the field of professional activity. The analysis of the professional activity of a lawyer allowed us to distinguish the basic requirements for communicativeness: knowledge and implementation of principles of mutual relations; possession of communication tools, culture of professional communication, culture of hearing, communicative behavior of a lawyer. The high level of communication in professional activity gives a lawyer the opportunity to establish contacts with the subjects of professional activity, to analyze legal relations, to argue and make responsible decisions, to interpret all kinds of conflict situations, to demonstrate the logic and validity of professional actions more effectively

Keywords: communication, interaction, professional competence, lawyer's culture, professional activity.

Постановка проблеми. Інтеграція України у світову та європейську правову спільноту, активний розвиток української державності, утвердження в суспільстві верховенства права зумовили гостру потребу в оновленні вищої юридичної освіти, мета якої – підготовка фахівця, котрий володіє ґрунтовними фаховими знаннями і вміннями, здійснює професійну діяльність, глибоко усвідомлюючи професійний обов'язок і соціальну відповідальність [1, с. 7].

Ключовою професійною характеристикою діяльності юриста є комунікативна компетенція, що дозволяє успішно вирішувати поставлені фахові завдання, вдосконалювати культуру професійного мовлення, комунікативної поведінки та ефективно здійснювати морально-правову взаємодію, що відповідає принципам демократії та гуманізму.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема підготовки комунікативно компетентного юриста є предметом багатьох теорети-

ко-методологічних досліджень та знайшла своє відображення в наукових працях таких дослідників, як: Л. Барановської, Л. Головатой, С. Гусарева, А. Загнітко, М. Ренненкампф, О. Семєног, А. Фатеева; аспектам вирішення проблеми формування комунікативної культури майбутніх юристів присвячені дослідження А. Білоножко, Л. Казміренко, С. Рижикова, Н. Розіна, А. Смульської, М. Ценко та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значний доробок зазначених науковців, ряд питань потребують детальнішого доопрацювання. Зокрема, потребує уточнення дефініція «комунікація» та її роль у становленні фахової компетенції та загальної культури юриста.

Мета статті – дослідити значення комунікативної складової у професійній діяльності юриста.

Виклад основного матеріалу. Для розуміння комунікативної сутності професійної складової діяльності юриста, передусім, необхідно з'ясувати зміст та значення комунікацій, що оптимізують розуміння процесів розвитку таких наукових галузей як теорія комунікації, юридична лінгвістика, юридична герменевтики, юридична психологія тощо.

Сьогодні існує близько ста визначень поняття комунікації. У перекладі з латинської «комунікація» – спілкується з ким-небудь, передаю інформацію [2, с. 285].

На думку Марченко О.В., термін «комунікація» трактується як [3, с. 11]:

1. Засіб зв'язку будь-яких об'єктів матеріального і духовного світу, як певна структура, мережа.
2. Спілкування, у ході якого люди обмінюються інформацією.
3. Трансляція і масовий обмін інформацією з метою впливу на суспільство та його окремі структури.

Поділяємо наукову позицію І. Юсупова [4, с. 136], про те, що ядром комунікації є емпатійне спілкування, емпатійне слухання, здатність не лише слухати, а й чути одне одного, відзначаючи не лише те, що сказано, а й те, як сказано; позитивна установка на співрозмовника; розвиток уваги, пам'ять, уява. Слід зазначити, що основне завдання та успіх комунікації полягає в досягненні спільних цілей соціальної спільності щодо народження нових знань, формування нового досвіду за умов збереження індивідуальності кожного, хто бере участь у процесі комунікації.

Аналіз наукових джерел з проблем комунікацій у професійній діяльності працівників правоохоронних органів засвідчив, що серед науковців немає однозначності у тлумаченні таких понять як «комунікація» та «спілкування».

Так, Ф. Бацевич наголошує, що оскільки комунікація здійснюється в умовах спілкування переважно засобами мови, то можливе ототожнення значення цих понять [5, с. 165]. Натомість Т. Науменко, зазначає, що поняття «комунікація» і «спілкування» взаємозбагачують одне одного: у процесі спілкування відбувається збагачення змісту інформації, а у процесі комунікації відбувається зворотне: з причин односторонності передачі інформації частина її змісту втрачається. На рівнях міжособистісної та міжгрупової взаємодії можуть здійснюватися комунікативні акти,

які характеризуються і як спілкування, і як комунікація [6, с. 5]. Л. Петровська доводить, що ширшим є спілкування. У структурі спілкування виділяють комунікативний компонент, або власне комунікацію, яка полягає в обміні інформацією між суб'єктами; а також інтерактивний компонент, тобто організацію взаємодії, обмін діями, а не тільки знаннями й ідеями; перцептивний компонент, тобто процес сприймання й пізнання одне одного партнерами зі спілкування, встановлення взаєморозуміння [7, с. 93].

Для ефективного реалізації комунікативної діяльності необхідна наявність специфічних комунікативних умінь, які формують комунікативну культуру особистості, її особливу систему поглядів та дій, що служать індивіду моделлю орієнтації для задоволення потреб у самоактуалізації і самореалізації та способом досягнення цілей під час спілкування з іншими людьми. Важливою складовою комунікативної культури є культура мовлення – дотримання ustalених норм усної й писемної мови, а також цілеспрямоване використання мовних засобів залежно від мети й обставин спілкування [8].

Комунікацію у професійній юридичній діяльності дослідники називають статусно орієнтованою, тобто інституціональною. На підставі аналізу провідних наукових джерел і опитувань респондентів, проведених працівниками кафедри публічного адміністрування та управління бізнесом Львівського національного університету імені Івана Франка, виділяють такі риси комунікації юристів: сувора регламентованість, достатньо екстремальний характер вирішення фахових завдань, емоційна напруженість, персональна відповідальність за результат спілкування, нормативність, точність, логічність, лаконічність спілкування.

Відповідно до вимог професіограми юриста, він повинен володіти розвиненим понятійним мисленням; і беручи до уваги те, що законодавство ведеться на високому рівні абстракції, має вміння користуватись юридичною термінологією, керувати основами логіки та аналізу. Ця вимога – надзвичайно важлива для правильного трактування і застосування юридичної законодавства. Юрист – хороший комунікатор і оратор, мова – його основний інструмент, який він повсякчас використовує у своїй роботі. Юрист має здатність до концентрації, може протягом тривалого часу зосереджуватись на виконанні певного завдання.

Оскільки професія юриста – багатопрофільна, то формування комунікативних вмінь відбувається з врахуванням специфіки кожної з них.

Так, наприклад, *слідчий, працівник підрозділу карного розшуку* у професійній діяльності повинен оволодіти умінням встановлювати і підтримувати психологічний контакт зі співрозмовником, розуміти його внутрішній стан; умінням слухати, бути спостережливим, володіти оперативним мисленням, отримувати інформацію від різних людей і швидко її оцінювати, знаходити під час розшукових операцій важливі речові докази, юридичні факти, застосовувати широкий спектр стилів поведінки в конфліктній ситуації; проявляти лідерські якості, наполегливість і принциповість у відстоюванні прийнятих рішень. Як відомо, основу професійної діяльності слідчого становить

пошуковий аспект діяльності – розкриття злочину, відтак, комунікація слідчого вимагає від такого фахівця добре сформованих навичок отримувати й опрацювати інформацію, розглядати гіпотези, версії, розробляти план розслідування, вести допит, очну ставку, уміти ставити запитання, уважно слухати, долати бар'єри у спілкуванні, мовленнєву агресію, умінь вирівнювати емоційну напругу в бесіді.

Однією з найбільш складних юридичних професій, що пов'язана розглядом різних за своїм характером справ (кримінальних, цивільних, адміністративних та ін.), вважають професію *судді*. Згідно Закону «Про судоустрій і статус суддів» [9], виключно судді надається право на здійснення правосуддя. Це зумовлює потребу високого рівня професіоналізму й особистої відповідальності за прийняття справедливого і виваженого рішення щодо конкретної юридичної справи. Такий фахівець має характеризуватися високими моральними якостями, прагненням до об'єктивності, повинен знати психологічні особливості комунікації з колегами, клієнтами, вміти уважно слухати свідків, експертів, уміти ставити запитання, чітко і вичерпно відповідати, безпомилково тлумачити зміст словесних повідомлень, публічно виступати на судових засіданнях, обґрунтовувати й адекватно формулювати рішення в нормативній і правозастосовній практиці. Усне і писемне мовлення судді (протокол, вирок) вирізняється лаконічністю, чіткістю формулювань.

Відповідно до Закону «Про прокуратуру» [10], *прокурор* бере участь у судовому розгляді справ, готує обвинувальну промову, надає докази і доводить їх у ході полеміки із захистом. Отже, він повинен володіти логічним мисленням, уміннями глибоко проникати у суть фактів, здійснювати кваліфікований аналіз доказів, встановлювати істину, передбачати результати, переконувати інших учасників судового розгляду у вірогідності доказів, приймати виважені законні рішення. У процесі судового розгляду прокурор спілкується з адвокатами, експертами, підсудними, потерпілими, свідками, і до кожного з них повинен знаходити відповідний підхід, відповідне слово. Важливі оперативна і довготривала пам'ять, схильність до аналітичного мислення, глибина (здатність проникнути в сутність фактів, передбачати результати вчинків і явищ), широта (можливість охопити одночасно велике коло питань), швидкість (уміння швидко оцінювати обстановку і прийняти грамотні рішення), критичність (здатність зважувати факти, відшукувати помилки), гнучкість розуму (здібність до аналізу явищ із різноманітних поглядів, варіювання засобів дій і т. ін.).

Керуючись Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [11], *адвокат* виконує професійну правозахисну діяльність, захищає права і законні інтереси клієнта, вступає у складні відносини з судом, різними державними, у тому числі правоохоронними органами. Такий фахівець повинен уміти консультивати з юридичних питань; складати за дорученням своїх клієнтів скарги та інші правові документи; виконувати обов'язки із захисту та представництва інтересів у процесі дізнання й попереднього слідства. Професійне спілкування передбачає психологічну спостережливість, знання психо-

логії людини, психології взаємодії, здатність до прийняття компромісних рішень, повагу до співрозмовника, тактовність.

Важливою складовою професійної діяльності адвоката є його виступи в суді касаційної інстанції. Насамперед, він повинен вміти професійно репрезентувати свою позицію, аргументовано робити висновки, досконало використовувати мовно-стилістичні засоби у діловому спілкуванні із клієнтами, з метою встановлення взаємної довіри з підзахисними, для подальшого об'єктивного з'ясування вини.

Нотаріус (з лат. *notarius* – писар, секретар), це професійний юрист, уповноважений державою засвідчувати законність та достовірність найрізноманітніших фактів, дій та документів, що працює в галузях цивільного та господарського права. Якщо роботі слідчого властивий пошуковий характер, то для нотаріуса – статичний. Основними якостями його фахової діяльності є професійна пильність, акуратність, виваженість у вчинках тощо. Робота з документами вимагає досконалих знань з документознавства та виняткової грамотності, особливостей стилістики ділового мовлення. Важливі вербальні та невербальні уміння вести професійний діалог: консультивати, роз'яснювати, ставити запитання або відповідати на них.

Виваженість, ділова активність у вирішенні питань правового характеру, налагодженні загальних справ колективу, дотримання законності – це характерні риси *юрисконсульта* (з лат. – радник), службовим обов'язком якого є надання консультацій. Він має бути чесним, совісним, стриманим, дисциплінованим у спілкуванні з людьми, повинен керуватися моральними принципами й переконаннями, адже ввічливість і повага, культура спілкування та доброзичливе ставлення до колег чи клієнтів є невід'ємними рисами високоморальної людини. Окрім того, однією з особливостей професійної культури юрисконсульта є те, що він також має бути своєрідним психологом, тому повинен володіти психологічними знаннями та методами впливу. Комунікативний аспект його діяльності вимагає суворого дотримання норм законодавства, а також таких умінь, як: чітко та зрозуміло висловлюватися; дотримуватися принципівості у спілкуванні, тактовності, конструктивності, ввічливості, доброзичливості.

Інспектор служби у справах дітей повинен розумітися в особливостях вікової психології молодіжного і підліткового середовища, вміти встановлювати відомості, що мають оперативний інтерес; забезпечувати безпеку осіб, які сприяють розшуковій діяльності і встановленню істини у справі. Комунікативний аспект діяльності передбачає наявність таких якостей, як поінформованість про сучасні молодіжні проблеми; товариськість, уміння знаходити спільну мову з дітьми; холоднокровність при прийнятті виважених рішень, зосередженість, витримка, цілеспрямованість.

На підставі опрацьованих наукових та теоретико-методологічних джерел можна дійти висновку, що професійна діяльність юриста – багатогранна й охоплює такі важливі сфери, як законодавство і законотворення, державне управління, юстиція, нотаріат, правничі науки, правова інформація, правова освіта тощо. Пред-

метом, засобом і формою закріплення результатів практичної діяльності є правові документи (нормативні й індивідуальні акти, договори, заяви, скарги, протоколи, довідки і т.д.), усні і письмові тексти (консультації, виступи в судах та інших організаціях, опитування свідків, складання протоколу допиту тощо.) А проведений загальний аналіз комунікативних особливостей юридичних професій дозволяє краще зрозуміти зміст та основні складові комунікативної компетентності з урахуванням спільних рис, що характерні для більшості спеціалізацій юриспруденції. Зокрема, комунікативні критерії, визначені у професіограмі юристів вимагають від фахівців усіх спеціальностей вміння майстерно володіти такими навичками як: правильно трактувати різноманітні морально-правові факти та обставини; володіти мовленнєвими аспектами роботи (вербальне та невербальне спілкування); здійснювати свою фахову діяльність у відповідності до закону, вміти не лише правильно коментувати правові документи – закони, нормативно-правові акти тощо а й розробляти та укладати їх; надавати кваліфіковані юридичні консультації;

здійснювати правове виховання у сфері професійної діяльності.

Висновки. Аналіз фахової діяльності юриста дає можливість встановити важливі вимоги до його комунікативності, а саме: оперування різноманітними засобами ділового спілкування, висока культура професійного спілкування, належна комунікативна поведінка, знання та вільне володіння принципами ефективних взаємовідносин. А високий рівень володіння нормативно-правовою базою, обізнаність щодо змін і доповнень у системі законодавства, наявність духовної складової, що передбачає духовний розвиток фахівця, забезпечують можливість більш ефективно встановлювати контакти із суб'єктами професійної діяльності, проводити аналіз правових відносин, аргументувати й приймати відповідальні рішення, запобігати конфліктним ситуаціям, демонструвати логіку та обґрунтованість професійних дій.

Перспективою подальших досліджень може стати аналіз понять «комунікативна компетентність» і «комунікативна спрямованість» та процес їх формування у молоді.

Список літератури:

1. Семенов О.М., Насіленко Л.А. Професійна комунікативна підготовка майбутніх юристів : теорія і практика : монографія. Суми : Вид-во Сум ДПУ імені А.С.Макаренка, 2015. 324 с.
2. Морозов С.М., Шкарапута Л.М. Словник іношомовних слів. Київ : Наук. думка, 2000. 680 с.
3. Марченко О.В. Комунікативна культура юриста : навч. посібник. Дніпропетровськ : «Інновація», 2015. 200 с.
4. Юсупов И.М. Психология взаимопонимания. Казань : Татарское кн. изд-во, 1991. 192 с.
5. Бацевич Ф.С. Основы коммуникативной лингвистики : підруч. Київ : Академія, 2004. 344 с.
6. Науменко Т.В. Социология массовых коммуникаций в структуре социологического знания. *Социологические исследования*. 2003. № 10. С. 39–46.
7. Петровская Л.А. Компетентность в общении. Социально-психологический тренинг. Москва : МГУ, 2004. 239 с.
8. Бобко Л.О., Бурч Д.В., Стахів В.А., Труба Д.А. Развитие навыков публичного мовлення у майбутніх керівників. *Молодий вчений*. 2019. № 12. С. 311–314. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2019/12/66.pdf> (дата звернення: 28.02.2020).
9. Закон України «Про судоустрій і статус суддів». Відомості Верховної Ради (ВВР), 2016, № 31, ст. 545. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19> (дата звернення: 28.02.2020).
10. Закон України «Про прокуратуру». Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 2-3, ст. 12. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18> (дата звернення: 28.02.2020).
11. Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Відомості Верховної Ради (ВВР), 2013, № 27, ст. 282). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17> (дата звернення: 28.02.2020).

References:

1. Semenog, O.M., & Nasylenko, L.A. (2015). *Profesijna komunikativna pydgotovka maybutnyh jurystyv: teoriya i praktyka: monohrafiya* [Professional communication training of future lawyers: theory and practice: monograph]. Sumy: Edition of SumDPU named after A.S. Makarenko, 324 p.
2. Morozov, S.M., & Shkarputa, L.M. (2000). *Slovyk inshomovnykh sliv* [Vocabulary of foreign words]. Kyiv: Nauk. dumka, 680 p.
3. Marchenko, O.V. (2015). *Komunykativna kultura jurysta* [The communicative culture of a lawyer]. Dnieper: Inovatsiya, 200 p.
4. Jusupov, I.M. (1991). *Psyhologiya vzaimoponimaniya* [Psychology of Understanding]. Kazan: Tartarianbook, 192 p.
5. Batzevich, F.S. (2004). *Osnovy komunikativnoi lingvystyky: pidruch.* [The basics of communicative linguistics]: a textbook. Kyiv: Akademiya, 344 p.
6. Naumenko, T.V. (2003). Sotsyologiya massovykh komunikatsiy v structure sotsyologicheskogo znaniya. [Sociology of mass communications in the structure of sociological knowledge]. *Sotsyologicheskiye issledovaniya*, vol. 10, pp. 39–46.
7. Petrovskaya, L.A. (2004). *Kompetentnost' v obschenii. Sotsyalno-psyhologicheskii trening* [Competency in communication. Socio-psychological training]. Moskva: MGU, 239 p.
8. Bobko, L.O., Burych, D.V., Stahiv, V.A., & Truba, D.A. (2019). Rozvytok navychok publichnogo movlennyyau majbutnyh kerivnykiv [Developing of public speaking skills of future chiefs]. *Molodiy vcheniy*, vol. 12, pp. 311–314. Available at: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2019/12/66.pdf> (accessed: 28.02.2020).
9. Zakon Ukrainy «Pro sudoustrii i status suddiv» (2016). [Law of Ukraine «About judiciary and the status of judges»]. Vidomosti Verhovnoy Rady (VVR), vol. 31, p. 545. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19> (accessed: 28.02.2020).
10. Zakon Ukrainy «Pro prokuraturu» (2015). [Law of Ukraine «About the prosecutor's office»]. Vidomosti Verhovnoy Rady (VVR) vol. 2-3, p. 12. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18> (accessed: 28.02.2020).
11. Zakon Ukrainy «Pro advokaturu ta advokatsku diialnist» (2013). [Law of Ukraine «About advocacy and advocates' activity»]. Vidomosti Verhovnoy Rady (VVR), vol. 27, p. 28. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17> (accessed: 28.02.2020).